

‘सीताहरू-२३’ कथामा अभिघात

कमलादेवी न्यौपाने

ndkamala4@gmail.com

शिक्षणसहायक, नेपाली

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, त्रिभुवन बहुमुखी क्याम्पस, पाल्पा

Article History: Received 20 March 2024; Reviewed 25 June 2024; Revised 10 July 2024; Accepted 25 August 2024

लेखसार

प्रस्तुत लेख सीताहरू-२३ कथाको विश्लेषणमा केन्द्रित रहेको छ । परशु प्रधानद्वारा लेखिएको यो कथा उनको सीताहरू कथासङ्ग्रहमा समाविष्ट छ । नेपाली साहित्यमा कथाकारको रूपमा विशिष्ट पहिचान बनाएका प्रधानले यस कथामा द्वन्द्वकालमा लोग्ने अपहरणमा परेपछि तीन वर्षसम्म ऊ मेरेको वा जीवित रहेकोबारे सूचना नपाएकी पत्नीको पीडालाई प्रस्तुत गरिएको छ । आयस्रोतको अभाव र पिताको अभिभावकत्व नपाएर छोराछोरी लागुपदार्थ दुर्व्यसनमा लाग्नु, देहव्यापारमा लाग्नुजस्ता अवस्थाले नारीका मनमा पर्ने चोटलाई कथाले प्रस्तुत गरेको छ । मानसिक अभिघातको प्रस्तुतिका दृष्टिले महत्त्वपूर्ण रहेको कथालाई अभिघात सिद्धान्तका सापेक्षतामा अध्ययन गरिएको प्रस्तुत लेख निगमनात्मक विधिमा आधारित रहेको छ । परशु प्रधानको सीताहरू-२३ लाई मुख्य स्रोत सामग्री बनाइएको यस लेखलाई सम्पन्न गर्न पुस्तकालयीय स्रोतबाट द्वितीय स्रोत सामग्रीको प्रयोग गरिएको छ । व्याख्यात्मक तथा विश्लेषणात्मक विधिको प्रयोग गरी अध्ययनलाई सम्पन्न गरिएको छ । परशु प्रधानद्वारा लेखिएको सीताहरू-२३ कथा अभिघातसिद्धान्तका दृष्टिले केकस्तो रहेको छ ? भन्ने मुख्य समस्यामूलक प्रश्नमा केन्द्रित रहेर अध्ययनलाई अगाडि बढाइएको छ भने निर्धारित कथालाई अभिघात सिद्धान्तका सापेक्षतामा अध्ययन विश्लेषण गर्ने उद्देश्य राखिएको छ । प्रस्तुत कथा मानसिक अभिघातको प्रस्तुतिका दृष्टिले महत्त्वपूर्ण रहेको निष्कर्ष निकालिएको छ ।

शब्दकुञ्जी : अपहरण, चोट, ट्रोमा, पीडा, मानसिक आघात,

विषयपरिचय

परशु प्रधानद्वारा लेखिएको ‘सीताहरू-२३’ उनको सीताहरू कथासङ्ग्रहमा समाविष्ट कथा हो । २००० सालमा भोजपुरमा जन्मिएका प्रधान विभिन्न सेवामा संलग्न हुँदै साहित्यसेवामा लागेका व्यक्ति हुन् । वि.सं. २०१९ सालको रूपरेखा पत्रिकामा ‘मेरो कोठाको आँखाबाट’ कथा प्रकाशित गरेर नेपाली कथा साहित्यमा प्रवेश गरेका प्रधानका वक्ररेखा (२०२५), फेरि आक्रमण (२०२५), यौटा अर्को दन्त्यकथा

(२०२८), असम्बद्ध (२०३२), समुद्रमा अस्ताउने सूर्य (२०३५), परशु प्रधानका प्रतिनिधि कथा (२०४१), यौटा क्रान्तिपुरुषको जन्म (०५०), कथा र रचनागर्भ (२०५७), उत्तरार्ध (२०५८), सीताहरू (२०६४) कथासङ्ग्रह प्रकाशित छन् ।

आधुनिक नेपाली कथाविधाका प्रतिनिधि कथाकार मानिने प्रधानका कथाहरूमा विषयगत तथा प्रवृत्तिगत विविधता पाइन्छ । ग्रामीण तथा सहरिया जनजीवनदेखि व्यक्तिको वैयक्तिक चरित्रका विभिन्न पाटालाई प्रस्तुत गर्ने प्रधानका कथामा विधाभञ्जन र नवीन प्रयोग प्राप्त गर्न सकिन्छ । सीता नाम गरेका नारी पात्रहरूमा केन्द्रित रहेर तयार पारिएको उनको *सीताहरू* कथासङ्ग्रहमा नारीले विभिन्न ठाउँ, अवस्था र परिस्थितिमा भोगेका अनेक जीवन भोगाइहरूलाई चित्रण गरिएको पाइन्छ । यस क्रममा 'सीताहरू-२३' कथामा मूलतः द्वन्द्वकालमा आफ्नो लोग्ने अपहरणमा परेपछि ऊ मारिएको वा जीवित रहेकोबारे खबर नपाएकी नारीले लोग्ने जीवित छ भन्ने ठानेर उसको खोजी गरेको र त्यस क्रममा पुलिस इन्स्पेक्टरलाई लोग्नेको खोजी गरिदिन आग्रह गर्ने क्रममा बताएको आफ्नो अवस्था अभिघातका रूपमा कथामा प्रस्तुत भएको छ । अतः 'सीताहरू-२३' कथामा अभिघातजन्य जीवन भोगाइको केकस्तो प्रस्तुति रहेको छ ? भन्ने समस्यामूलक प्रश्नमा केन्द्रित रही अध्ययनलाई अगाडि बढाइएको छ भने प्रस्तुत कथालाई अभिघातसिद्धान्तका सापेक्षतामा अध्ययन विश्लेषण गर्ने उद्देश्य राखिएको छ । मानसिक अभिघातको दृष्टिले कथा महत्त्वपूर्ण रहे पनि हालसम्म यस कोणबाट प्रस्तुत कथालाई गहन विश्लेषणात्मक अध्ययन गरिएको पाइँदैन । तसर्थ यो अध्ययन 'सीताहरू-२३' कथामा अभिघातको प्रयोगको अवस्थालाई अध्ययन गर्ने उद्देश्यका दृष्टिकोणले महत्त्वपूर्ण सामग्री हुनेछ ।

अध्ययनविधि

प्रस्तुत लेखमा परशु प्रधानद्वारा लेखिएको 'सीताहरू-२३' कथालाई अभिघात सिद्धान्तका सापेक्षतामा अध्ययन गरिएको छ । प्रस्तुत अनुसन्धानमूलक लेखलाई सम्पन्न गर्ने क्रममा परशु प्रधानद्वारा लेखिएको 'सीताहरू-२३' कथालाई मुख्य स्रोतसामग्रीका रूपमा चयन गरी अभिघात सिद्धान्तका आधारमा कथाको विश्लेषण गरिएको छ । अतः लेख निगमनात्मक विधिबाट तयार पारिएको छ । पुस्तकालयीय स्रोतान्तर्गत द्वितीय स्रोत सामग्रीको प्रयोग गरी सम्पन्न गरिएको यस अध्ययनमा व्याख्यात्मक तथा विश्लेषणात्मक विधिको प्रयोग गरी अध्ययनलाई सम्पन्न गरिएको छ ।

अभिघातको सैद्धान्तिक पर्याधार

अभिघात तत्सम शब्द हो । 'घात' आधार पदमा 'अभि' उपसर्ग लागेर अभिघात शब्द बनेको देखिन्छ । अङ्ग्रेजी ट्रोमा शब्दको नेपाली रुपान्तरणका रूपमा लिइने अभिघात शब्दको शाब्दिक अर्थ प्रहार गर्नु, आघात पुऱ्याउनु वा दुई पक्षबिचको द्वन्द्वमा तेस्रो पक्ष पीडित हुनु भन्ने बुझिन्छ । सर्वप्रथम अभिघातित, अभिघातवाद, अभिघातीकरण शब्दको प्रयोग सत्रौँ शताब्दीमा भएको पाइन्छ । तत्कालीन समयमा यस शब्दको प्रयोग स्वास्थ्योपचारका क्षेत्रमा मानिसको शारीरिक चिरफार वा बाहिरी घाउ भन्ने सीमित अर्थ बुझाउनका लागि गरिए तापनि उन्नाइसौँ शताब्दीको अन्ततिर भने यसको अर्थलाई केही व्यापक तुल्याउँदै यसलाई शारीरिक आघातका रूपमा मात्र नलिएर मानसिक आघातका रूपमा समेत लिएको देखिन्छ । (पौड्याल, २०७०, पृ. १२२) । दुईवटा विनाशकारी विश्वयुद्धका कारण तत्कालीन मानिसहरूले शारीरिक र

मानसिक किसिमका चोट बेहोर्नु परेपछि भय र आतङ्कद्वारा शारीरिक तथा मानसिक विचलन देखा पर्नुलाई अभिघातका रूपमा लिएको पाइन्छ (भट्टराई, २०६४, पृ. २२८) । तसर्थ विश्वयुद्धपछि युद्धजन्य परिणामबाट देखिएका शारीरिक चोटपटक तथा मानसिक आघात, पीडा, विक्षिप्तता, त्रासजन्य स्थिति आदिलाई अभिघात मानिएको पाइन्छ तर यस्ता दैहिक र मानसिक अभिघातमध्ये साहित्यमा मानसिक आघातलाई महत्त्वपूर्ण मानिएको छ (शर्मा, २०६६, पृ. ६२) । अभिघात शब्द मानसिक आघातसँग जोडिएपछि यसको सम्बन्ध युद्धसँग मात्र नभई द्वन्द्व, मानसिक पीडा, विक्षिप्तता, अधैर्य, बेचैनी तथा भयसँग पनि निकट रहेको प्रष्ट हुन्छ । अर्कालाई आघात पुऱ्याउनु, दुःख दिनु, हिकाउनु, मार्नु, विध्वंस गर्नु, पूर्ण विनाश पार्ने जुनसुकै चेष्टा वा गतिविधि गर्नु युद्ध अभिघातअन्तर्गत पर्दछ (कोइराला, २०६८, पृ. २६५) । युद्ध आफैँमा भयावह हुने हुनाले यसले युद्धरत युद्धकर्ता, भोक्ता वा द्रष्टालाई जुनसुकै कारण वा सन्दर्भले अभिघातजन्य परिस्थिति सिर्जना गराइ भयभीत तुल्याउँछ र सम्बन्धित व्यक्ति वा समाजलाई अमित घाउ बनेर निकै पछिसम्म पनि आघात पारिरहेको हुन्छ । युद्धद्वारा सिर्जित यस्ता आघातमध्ये मूलतः शारीरिक आघात वा चोटभन्दा मानसिक आघात धेरै पीडादायक मानिन्छ । प्रायशः मानसिक आघातको सम्बन्ध द्वन्द्वकालीन वा युद्धकालीन स्थिति दुवैसँग सम्बन्धित रहेको हुन्छ । “द्वन्द्व वा युद्धबाट मानिस शरीरमा चोटपटक लागेर मात्र पीडित नवनी युद्धको भयावह वातावरण र दृश्यबाट मानसिक तहमा पनि घाइते हुन्छ । ऊ सधैं त्यस्ता घटना सम्भरेर त्रसित भइरहन्छ” (पौड्याल, २०७०, पृ. १२१) । स्वभाविक रूपमा चोटको सम्बन्ध गहिराइसँग रहेको देखिन्छ । शारीरिक चोटलेभन्दा मानसिक चोटले मानिसलाई दीर्घकालसम्म असर वा प्रभाव पार्दछ, जुन प्रभावले मानिस इन्जार्डटी, आत्मविस्मृति, डिप्रेसन, अल्जाइमर जस्ता विविध समस्याबाट त्रसित भई सदैव त्रसित र भयभीत हुँदै बाँच्न बाध्य हुन्छ ।

मानिसको मन र द्वन्द्वको ज्यादै निकट सम्बन्ध रहेकाले यी दुईविचको अध्ययन परापूर्वकालदेखि नै भएको पाइन्छ । साहित्यमा वैयक्तिक द्वन्द्वको अध्ययन फ्रायडको मनोविश्लेषणवादी सिद्धान्तले गरे तापनि युद्ध तथा द्वन्द्वजन्य स्थितिका कारण भयभीत, त्रसित र प्रभावित व्यक्ति, समाज र राष्ट्रको अध्ययन भने अभिघात पद्धति वा सिद्धान्तले प्रारम्भ गरेको मानिन्छ । यसबाहेक वर्तमान सन्दर्भमा आतङ्कजन्य परिवेशको चित्रण, युद्धजन्य विक्षिप्त अवस्था वा विक्षिप्त मनोदशाको विश्लेषण, युद्धका कारूणिक र वीभत्स दृश्यलगायत युद्धका कारण, परिणति र परिस्थिति आदिको खोजी गरी चित्रण तथा विश्लेषण गरिएका जुनसुकै कृति वा रचनालाई अभिघातका प्रारूप मान्न सकिन्छ (गौतम, २०६७, पृ. ३९२) । यसले कुनै पनि कृतिरचनामा वर्णित युद्ध तथा द्वन्द्वजन्य स्थितिका कारण उत्पन्न भएको मानसिक सन्त्रास, शारीरिक चोटपटक, विक्षिप्तता, पीडा, बेचैनी, भय, अधैर्य जस्ता अभिघातजन्य क्रियाकलाप र तत्जन्य परिणामको विश्लेषण समेतलाई सङ्केत गर्दछ ।

विसौ शताब्दी साहित्यिक दृष्टिले अविष्मरणीय युग मानिन्छ । यसै शताब्दीमा उत्तरआधुनिक जस्तो बहुलवादमा आधारित साहित्यिक सिद्धान्त विकसित भएको पाइन्छ जसमा स्थापित तथा नवीन दुवै खालका साहित्यिक सिद्धान्तहरू विकसित भएको देखिन्छ जसमध्येको एउटा नवीन सिद्धान्तका रूपमा अभिघात सिद्धान्तलाई लिने गरिन्छ । साहित्यमा अभिघात सिद्धान्तलाई प्रयोग तथा अध्ययन गर्ने प्रमुख व्यक्ति जेफ्री हार्टम्यान र ज्याक डेरिडा हुन् (शर्मा, २०६६, पृ. ६३) । हार्टम्यान स्वयं यहूदीहरूको उत्पीडन सहन नसकेर जर्मनबाट अमेरिका पुगेका र विश्वयुद्धमा आफ्ना सबै चीज गुमाएका व्यक्ति भएकाले उनले अभिघात साहित्यको विकासलाई अगाडि बढाएको देखिन्छ ।

आघातका विभिन्न कारक हुन्छन् । राष्ट्र, समाज, परिवारबाट उत्पन्न हुने द्वन्द्व, अभाव, विभेद जस्ता विविध कारणबाट देखा परेका शारीरिक र मानसिक रूपमा भोग्नुपर्ने पीडाहरू अभिघातअन्तर्गत पर्दछन् (गैरे, सन् २०२३, पृ. १४१) । यस्ता कारकमध्ये धार्मिक हिंसा तथा सामाजिक विभेदका कारण हुने मानसिक आघात वा चोट पनि अभिघातीत पीडाका उदाहरण हुन् जसले सम्बन्धित व्यक्ति वा समाजलाई दीर्घकालीन रूपमा प्रभाव पारिरहेका हुन्छन् । यससन्दर्भबाट द्वन्द्व र युद्धजन्य कारण तथा प्रभावले मात्र नभई मानिस जुनसुकै कारणले पनि आघातमा पर्ने वा पारिने गर्दछ र सम्बन्धित पक्षलाई विस्तारै वा तत्कालै विचलित तथा विक्षिप्त अवस्थामा पुऱ्याउँछ भन्ने कुराको पुष्टि गर्दछ । तसर्थ जस्तोसुकै किसिमको आघात सहेर बाँच्न बाध्य भएका व्यक्ति तथा समूहको चित्रण गर्ने साहित्यलाई अभिघात साहित्यका रूपमा लिन सकिन्छ । यस्ता कृतिले अभिघातीय समस्यायुक्त पात्र तथा परिवेश, दृश्य, सन्दर्भ आदिको अध्ययन गर्दछ (पौड्याल, २०७०, पृ. १२३) । यसले भय, आतङ्क तथा अन्य कारणले सिर्जित व्यक्ति, समाजको असन्तुलित स्थिति, परिवेश, अवस्था आदिलाई समेत सङ्केत गर्दछ । युद्ध र द्वन्द्वसँग सम्बन्धित भएकाले यसलाई द्वन्द्वसाहित्य तथा युद्धसाहित्य पनि भनिएको पाइन्छ तर पछिल्लो समयमा भने यो युद्ध र द्वन्द्वसँग मात्र सिमित नभएर दुर्घटना, विस्थापन, धम्की, विपत्ति, कुलत, भय, यौनशोषण र अपहरण जस्ता पक्षसँग पनि सम्बन्धित देखिन्छ र यस्ता तत्त्वका कारण सिर्जित शारीरिक वा मानसिक चोट, घाउ, अन्य किसिमका पीडा, आघात र विक्षिप्ततालाई समेत अभिघातका रूपमा लिइएको देखिन्छ ।

सीताहरू-२३ कथाको विश्लेषण

‘सीताहरू-२३’ परशु प्रधानद्वारा लेखिएको कथा हो । यो कथा नेपाली कथा साहित्यका मूल धारका कथाकार मानिने प्रधानको २०६४ सालमा प्रकाशित *सीताहरू* कथासङ्ग्रहमा समाविष्ट कथाहरूमध्येको २३ औं क्रममा रहेको कथा हो । सङ्ग्रहका सबै कथामा नारीपात्रलाई मुख्य पात्र बनाएर ती सबै नारीहरूलाई सीता नामकरण गरिएको सङ्ग्रहका कथाहरूले भिन्नभिन्न समस्याहरूलाई प्रस्तुत गरेको देखिन्छ । जसमध्ये ‘सीताहरू-२३’ कथामा मूलतः नेपालमा लामो समयसम्म सञ्चालित गृहयुद्धका समयमा सशस्त्र सङ्घर्षरत विद्रोही पक्ष र राज्यपक्षबाट विभिन्न निहुँमा वा नाममा शङ्का गरेर त्यसको यथार्थपक्षको अध्ययनसमेत नगरी पक्राउ गर्ने, अपहरण गर्ने र तिनलाई कहाँ लगियो के गरियो भन्ने कुराको सूचनासमेत नहुने गरेको अवस्थाको पृष्ठभूमिका यस कथाको विकास भएको देखिन्छ । जसको भरमा परिवार पालिएको हुन्छ त्यही लोग्नेलाई नै अपहरण गरेर लगेपछि परिवारमा देखिने विचल्ली कथाको मुख्य कथ्यका रूपमा रहेको पाइन्छ । त्यसकारण ‘सीताहरू-२३’ कथा अभिघातित अवस्थाको प्रस्तुति रहेको कथाका रूपमा प्रस्तुत भएको छ । परिवारमा लोग्ने नभएपछि र आर्थिक रूपमा जर्जर अवस्था सिर्जना भएपछि सन्तानहरू जस्तोसुकै काममा लाग्ने र आमाले उनीहरूलाई रोक्न नसक्ने अवस्थाबाट पनि कथामा अभिघातजन्य अवस्थाको चित्रण भएको पाइन्छ । मूलतः द्वन्द्वजन्य अपहरणबाट र सन्तानका क्रियाकलापबाट एक नारीका जीवनमा देखापरेका पीडा, कारुणिक अवस्था, विक्षिप्त अवस्था आदिलाई प्रस्तुत गरिएकाले ‘सीताहरू-२३’ अभिघातजन्य भोगाइको महत्वपूर्ण कथाका रूपमा प्रस्तुत भएको छ । नेपालको सशस्त्र द्वन्द्वकालको परिवेशलाई टिपेर पीडित बनेका पात्रको मानसिक अवस्था, राज्यपक्षको लाचारीपन र नेपालीको दुरावस्थालाई यस कथामा मर्मस्पर्शी ढङ्गले प्रस्तुत गरिएको पाइन्छ (गौतम र घिमिरे, २०६८, पृ. ७०) । सपनालाई कथा प्रस्तुतिको माध्यम बनाइएको यस कथाले परिवारका मान्छेको मृत्युभन्दा पीडादायी क्षण अपहरणपछिको लामो समय त्यससम्बन्धी सूचना प्राप्त नहुनु हो भन्ने कुरालाई देखाएको पाइन्छ ।

कथाको कथयिता म पात्र रामका रूपमा प्रस्तुत भएको छ । ऊ लामो समयदेखि सीताहरूको खोजीमा लागेको कुरा उसको स्वकथनबाट प्रष्ट बुझ्न सकिन्छ । कथामा लेखकले स्वयं आफूलाई नै मपात्रको रूपमा उभ्याएका छन् भन्ने कुरा साथीहरूको “होइन, यस्ता असाधारण चरित्रका सीताहरू तपाईं कहाँ पाउनुहुन्छ ?” (प्रधान, २०६८, पृ. ७१) भन्ने प्रश्नको उत्तर लेखकबाट व्यक्त भएपछि लेखकको उक्त उत्तरको प्रतिक्रियामा आफूहरूले भिन्नभिन्न नामधारी नारीहरूलाई भेट्ने गरेको भन्दै “तपाईं राम भएर होला-जहाँतहाँ सीताहरू मात्र देख्नुहुन्छ ” (प्रधान, २०६८, पृ. ७१) भन्ने अभिव्यक्तिले मपात्रको नाम राम हो भन्ने बुझिन्छ र लेखकको वास्तविक नाम परशु हुनु र परशु परशुरामको अंश हुनुबाट यो सङ्केत भएको कुरा स्वीकार्न सकिन्छ । कथाको मपात्र रामले सीताहरूको खोजीमा अभियान चलाएको प्रसङ्गबाट नै कथाको आरम्भ भएको छ ऊ भन्छ :

केही वर्ष भयो-मैले सीताहरूको खोजी गरेको । यसका लागि म कहाँ पुगिन - होटल, रेष्टुराँ, डान्सबार ससाना भट्टीहरूसम्म । मौका मिलाएर कहिलेकाहीं पोखराको फेवाताल वरपर पनि घुमेको छु । ठमेल, वानेश्वर र कलङ्की त नजिकैका तीर्थस्थल भए- मेरा लागि । (प्रधान, २०६८, पृ. ७१)

कथाको पहिलो अनुच्छेदको आरम्भमै मपात्रको सीतापात्रहरूको खोजीका लागि प्रयोग गरेका स्थलहरूको सङ्केतबाट अभिघात जीवन भोग्न बाध्य पारिएका वा आर्थिक आदि सङ्कटकका कारण विवश भएका नारीहरूको अभिघातजन्य अनुभव र अनुभूतिको खोजीमा म पात्र (लेखक) लागेको कुरा सङ्केत हुन्छ र यस्ता पात्रको खोजी गर्ने लेखकले कथामा तिनै पात्रहरूका माध्यमबाट अभिघातित अवस्थाको प्रस्तुति गर्छन् भन्ने देखिन्छ । तपाईं सीताहरू कहाँ भेट्नुहुन्छ भन्ने प्रश्नको उत्तरमा कथामा प्रयुक्त मपात्रको अभिव्यक्ति “हाम्रो सहरबजारका गल्लीगल्लीमा म सीताहरू भेट्छु । गाउँघरमा पनि धेरै सीताहरू सपनाहरूसँग उमेर साटिरहेको पाएको छु । थुप्रै म्यान पारव कम्पनी, एजेन्ट, दिउँसो चल्ने लजहरूमा म त सीतैसीता देख्छु” (प्रधान, २०६८, पृ. ७१) अभिव्यक्तिमा उसले खोजी गरेका पात्रहरू दुःख पीडा, यातना, शारीरिक, मानसिक शोषणमा परेका नारीपात्रहरू हुन् भन्ने कुरालाई दर्शाउँछ । यस प्रकारको जीवन भोग्ने नारीहरूका कथाव्यथाको प्रस्तुति अभिघातजन्य हुने हुँदा र प्रस्तुत कथामा सीता नामकी नारीले भोग्नुपरेका पीडाको कथा भनिएकाले प्रस्तुत कथा अभिघात कथाका रूपमा प्रस्तुत भएको छ ।

सधैँ सीताको खोजी गरिरहने हुनाले मपात्रको सपनामा पनि सीताहरू नै भेटिने गरेको सन्दर्भ कथामा प्रस्तुत भएको छ, यसरी सपनामा आउने गरेका अनेक सीताहरूमध्ये ‘सीताहरू-२३’ कथाकी मुख्य पात्र सीता पनि सपनामा नै भेटिएकी पात्रका रूपमा वर्णित छ । पहिलो पटक भेटिँदाको सीताको जुन अवस्थाबारे कथामा चित्रण गरिएको छ त्यसबाट उक्त पात्र सीता अभिघातजन्य अवस्थाबाट प्रताडित पात्र हो भन्ने कुरा स्पष्ट देख्न सकिन्छ । कथामा भनिएको छ- “एक रात सपनामा एउटी महिला देखापरी । उसको अनुहार धेरै थाकेको र निराश थियो । पीडायुक्त स्वरमा उसले आफ्नो परिचय दिई- मेरो नाम सीता भण्डारी हो- घर भापा पर्छ” (प्रधान, २०६८, पृ. ७१) । सीताको थाकेको निराश अनुहार र पीडायुक्त स्वरले ऊ कुनै न कुनै रूपमा पीडित, प्रताडित दुखी पात्र हो भन्ने कुरा स्पष्ट हुन्छ । उसले आफ्नो समस्या सुनाउन र त्यसको समाधान गर्न अनुरोध गर्दै प्रहरी निरीक्षकलाई खोजिरहेकी हुन्छे र त्यसै सिलसिलामा मपात्रसँग उसको भेट भएको हुन्छ । प्रहरीलाई भेटेपछि उसले आफ्नो विगत तीन वर्षमा घटेका मार्मिक घटनाहरूबारे मपात्रलाई सुनाउँछे । उसले सुनाएको उसको विगतको भोगाइ कथामा कथानकीय घटनाका

रूपमा प्रस्तुत भएको छ र त्यो नै अभिघातजन्य छ । सीताले आफ्नो लोग्नेको अपहरणको विषयलाई ज्यादै मार्मिक घटनाका रूपमा सुनाएकी छ । तीन वर्षअघि अपहरण भएदेखि सम्पर्कमा नआएको लोग्नेको कसरी अपहरण भयो भन्ने कुरा सुनाउँदै सीता भन्छे-

एक रात केही चिम्ले केटाहरू आए र उहाँसँग हाम्रो काम छ भनी लिएर गए । त्यो साँझ पल्लो घरमा खसी काटेकाले मासुभात पकाएकी थिएँ ।

मैले नम्र भावमा भनँ- उहाँसँग कस्तो काम होला म पनि सुनू । फेरि खाना तयार छ-ख्वाएर लानुहोस् न, हुन्न ?

ती के मान्थे-साक्षात् दैत्य थिए । हामीलाई तुरुन्त ल्याउने अर्डर छ- यति भनेर तिनले उहाँलाई लछारपछार गरी लगे । म र केटाकेटी रातभरि रोएर काट्यौँ । (प्रधान, २०६८, पृ. ७२)

प्रस्तुत कथाकी सीता पात्रको अभिघात जीवन भोगाइसम्बन्धी घटना र विषयको उठान यसै प्रसङ्गबाट भएको देखिन्छ । लोग्ने र दुई छोराछोरीसितको खुसी जीवनमा लोग्नेको अपहरण हुनु, पाकेको भातसम्म खान नदिएर आफ्नै आँखाअगाडि लोग्नेलाई लछारपछार पारेर लैजानु र त्यसको लामो समयसम्म कुनै खबर नहुनुजस्तो अवस्था विवाहित नारीका लागि चरम अभिघातजन्य अवस्थाको रूपमा देखापर्दछ । लोग्ने जीवित छैन भनी आश मारनका लागि मृत्युको कुनै खबर वा सङ्केत नहुनु र जीवित छ भन्ने आधार समेत नहुनु सन्तानसितकी नारीका लागि पीडाको उत्कर्ष अवस्था हो भन्ने कुरा स्पष्ट हुन्छ ।

सीताले म पात्र इन्स्पेक्टरलाई आफ्नो पारिवारिक अवस्थाका बारेमा सुनाउँदै आफूले भोग्नुपरेको कहलीलागदो विगतको अवस्थाबारे भन्छे । लोग्ने अपहरणमा परेपछि अर्कै दिनदेखि लोग्नेको खोजीका लागि गरेका प्रयत्नबारे सुनाउँछे । गाउँघर छरछिमेकमा सोधीखोजी गरेको कुरा भन्छे र लोग्नेले काम गर्ने कपडा कारखानामा खोजी गरेको कुरा बताउँछे । पत्रपत्रिकामा सूचना छापने काम र एनजीओहरूलाई खोजी गरिदिन भनी अनुरोध गरेका सन्दर्भहरू सुनाउँछे । लोग्ने हराएपछि त्यसले आफ्नो मनमस्तिष्कमा पारेको प्रभावबारे सुनाउँदै भन्छे-

खाना खाने बेला भयो, उहाँको अनुहार अगाडि आउँछ । भातको गाँस घाँटीबाट भित्र जाँदैन । छोराछोरी सोध्छन्- 'आमा ! वा कहिले आउनुहुन्छ- भनेर । म तिनलाई के जवाफ दिउँ ! रातरातभर निद्रा पर्दैन । उहाँको अनुहार आएर सोधीरहन्छ- 'तिमीहरूलाई कस्तो छ ? छोराछोरी राम्रै पठिरहेका छन् कि छैनन् ? तिनलाई जसरी पनि पढाउनु ।' हेर्नोस् न- बाह्र तेह्र वर्षको छोरो लागु पदार्थ खाने भइसकेको रहेछ । ... अनि छोरी पनि पढाइ मात्र छाडिन घर पनि छाडी । शहरको कुनै रेष्टुरामा काम गर्छु भन्छे । (प्रधान, २०६८, पृ. ७२)

अपहरणमा परेका लोग्नेलाई विर्सन नसक्नु, सपनामा आएर, अनेक कुरा सोध्नु, उसकै सम्झनाका कारण खाना खान नसक्नु, पत्नीका लागि पीडाको चरमोत्कर्ष हो । त्यसमाथि छोराछोरीले वाकै बारेमा सोध्नु जस्ता कारणले हुने पीडा कथामा अभिघातका रूपमा प्रस्तुत भएको छ । लोग्ने अपहरणमा परेको चिन्तामा अस्तव्यस्त बनेकी नारीले सन्तानको ख्याल गर्न नसक्दा, राम्रो रेखदेख गर्न नसक्दा बाह्रतेह्र वर्षको छोरो लागु पदार्थको कुलतमा लाग्नु आमाको लागि अभिघातको अर्को पक्ष हो । कमाउने लोग्ने अपहरणमा पर्नु, उसको तीनवर्षसम्म कुनै खबर नहुनु, घरको आयस्रोत बन्द हुनु, पत्नी हरेक पल लोग्नेकै चिन्तामा

रहनुले गर्दा जवान छोरीले पढ्न छोडेर रेस्टुरेन्टमा काम गर्न थालेको देखिन्छ । जुन छोरीलाई पढाएर नर्स बनाउने धोको बाबुले पालेको हुन्छ उही अपहरणमा परेकाले पढाइ छोडेर रेस्टुरेन्टमा काम गर्छु भन्ने छोरीले देखाएका व्यवहार शङ्कास्पद र आमाका निमित्त चिन्ताजनक देखिन्छ । सीता भन्छे-

पन्ध्र दिनमा एकछिनलाई आउँछे । म सोछु -‘नानी ! तँ के काम गर्छेस् हँ ?’ ऊ केही जवाफ दिन्न । एउटा भिल्के पर्सबाट दोटा हाती मलाई दिएर भन्छे- ‘आमा ! म हातीहरूलाई आफ्नो पर्समा राख्ने काम गर्छु ।’

तैले पढ्न पर्ने, तँलाई नर्स बनाउने बाको सपना थियो छोरी !’ म रुन्छु । मेरो रुवाइको के अर्थ बुझ्छे कुन्नि ! अरु दुईटा हाती थप फ्याँकेर ऊ घरबाट निस्कन्छे । (प्रधान, २०६८, पृ. ७२)

सीताले आफ्नी छोरीका क्रियाकलाप र उसले भन्ने गरेको कुराकानीका बारेमा इन्स्पेक्टरलाई जे बताएकी छ त्यसबाट उसकी छोरी देहव्यापारमा लागेकोतर्फ सङ्केत गरेको देखिन्छ । यसरी जुन छोरीलाई पढाएर नर्स बनाउने बाबुको धोको छ उही बाबु अपहरणमा परेका कारण एकातिरको आर्थिक अभाव र अर्कोतिर बाबुको अभिभावकत्वको अभावका कारण छोरी पढाइ छोडेर देहव्यापारमा लाग्नु र छोरो लागुपदार्थको कुलतमा लाग्नुले सीताका मनमस्तिष्कमा परेको चोट र त्यसको प्रभावले जुन चिन्ता र पीडा देखिन्छ त्यो अभिघातको उत्कर्ष अवस्था मान्न सकिन्छ ।

मान्छेले जीवनमा यसप्रकारका अनेक पीडा र यातना सहन नसकेपछि अन्तिम विकल्पका रूपमा आत्महत्याको बाटो रोज्छ । मान्छेले आत्महत्या गर्नु भनेको उसले भोगेका पीडाको उत्कर्ष हो भन्ने देखिन्छ । कतैबाट कुनै उपाय नदेखेपछि, पीडा सहन नसकेपछि गरिने आत्महत्याको प्रयत्नले अभिघातको उत्कर्ष अवस्थालाई प्रस्तुत गर्दछ । प्रस्तुत ‘सीताहरू-२३’ कथाकी प्रमुख पात्र सीताले लोग्नेको खबर नहुनु, छोराछोरी कुलतमा लाग्नु जस्ता पारिवारिक विखण्डन र अस्तव्यस्तताले दिएको पीडालाई सहन नसकेर गरेका आत्महत्याको प्रयासले ऊ अभिघातजन्य पीडाको उत्कर्षबाट गुञ्जिएकी पात्र हो भन्ने स्पष्ट हुन्छ । ऊ इन्स्पेक्टरलाई सुनाउँदै भन्छे “भन्नोस् त म कसरी बाँचँदै आएकी छु- न श्रीमान्को केही पत्तो छ, न छोराछोरीको । यसरी बाँच्नुभन्दा मर्नु निको भनेर एक रात म घरबाट निस्कें । अलि परको पोखरीमा छुवामलाङ्ग हाम फालूँ भनेर डिलमा पुगें” (प्रधान, २०६८, पृ. ७२) । यसरी पतिको अपहरण तथा छोराछोरीको कुलत देखेर जीवनबाट नै विरक्त भई आत्महत्या गर्ने मनस्थितिमा पुग्नु भनेको सीताले मानसिक पीडालाई सहन गर्न नसक्नु हो । जुन अवस्था नै मानसिक अभिघातको अवस्था हो । यसरी जीवनबाट नै विरक्त भएर मर्न हिँडेकी सीतालाई आमाले बोलेजस्तो लाग्छ र आत्महत्या गर्नबाट रोकेजस्तो लाग्छ ।

लोग्नेको मृत्युले दिने पीडाभन्दा जीवित रहेको हुनसक्छ भन्ने आशाले दिने पीडा बढी हुन्छ भन्ने सीताको मनस्थितिले देखाएको पाइन्छ । कहिल्यै कुनै सभासमारोहमा नहिँड्ने सीता कतै लोग्ने भेटिन्छ कि, देखिन्छ कि भन्ने आशाले आफू पछिल्लो समयमा सभासमारोहमा हिँड्ने गरेको, मान्छेहरूसँग सोध्ने गरेको र खोजी गरिदिन आग्रह गर्ने गरेको कुरा कथामा उल्लेख गरिएको पाइन्छ । ती ठाउँहरूमा कतिपयका बौलाही भन्ने अभिव्यक्तिका कारण आफू लज्जित हुनुपरेको कुरा समेत सीताले व्यक्त गरेकी छ । एकातिर पति हराउनुको चोट, ऊ जीवित छैन भन्ने मान्न नसकेर तैपनि कतै भेटिइहाल्छ कि भन्ने भिनो आशासितको खोज र अरुले जथाभावी भनेर अपमानित गर्दाको मानसिक चोटहरूको बोभले बाँचेकी सीताको जीवन

अभिघातको दृष्टिकोणले मार्मिक देखिएको छ । समयसमयमा अपहरणकारीले अपहरित व्यक्तिलाई अनेक दुःशाध्य कष्ट दिने गरेका घटनाहरू सुन्ने गरेकी सीता आफ्नो लोग्नेलाई पनि त्यस्तै यातना दिइरहेको हुनसक्ने सम्भावनाले कहालिने गरेको देखिन्छ । ऊ भन्छे-

कहिलेकाँही लाग्छ- उहाँलाई रगतपच्छे, पारेर पिटेर कतै लडाइदिएका छन् कि ! दिनहुँ करेन्ट लाइरहेका छन् कि ! औंलाहरूमा पिनले घोचीघोची रगत निकालिरहेका छन् कि ! वर्षौंवर्ष बेहोस् भएर लडिरहनु भएको छ कि ! यहाँभन्दा बढी सौँचे र सम्फने मेरो शक्ति छैन ... । (प्रधान, २०६८, पृ. ७२)

सीतालाई आफ्नो लोग्ने अपहरणमा परेपछि उसलाई कहाँ लगियो र उसँग केकस्तो व्यवहार गरियो भन्ने थाहा छैन । ऊ जीवित छ वा उसको हत्या भैसक्यो भन्ने पनि उसलाई थाहा छैन । अपहरणकारीहरू क्रूर स्वभावका छन् भन्ने कुरा अपहरणपछि लछारपछार पाउँ लागेकाले उसले बुझेकी छ । त्यस्तो अवस्थामा अपहरणकारीले लोग्नेलाई दिनसक्ने यसप्रकारका अनेक यातनाको सौँच स्वाभाविक रूपमा सीताको मनमस्तिष्कमा आउँछ । यस्ता सम्भावित घटनाको सम्फना र सौँचले उसका मनमा जुन पीडा उत्पन्न भएको हुन्छ त्यो मानसिक अभिघात हो भन्ने पुष्टि हुन आउँछ । जस्तोसुकै अवस्था भए पनि जीवित वा मृत अवस्थामा भए पनि परिवारले त्यसको खबर पाउनुपर्छ भन्ने सीताको अभिव्यक्तिमा मानसिक पीडा अभिव्यक्त भएको छ ।

लोग्नेका आयस्रोतले मात्र चलेको घरमा लोग्नेको अपहरणपछि देखापरेको सङ्कट र श्रीमती र छोराछोरीको विचल्लीका अवस्थामा छरछिमेकले आफन्तजनले सहयोग गर्नुपर्ला भनेर तर्किने गरेको, अपरिचितको जस्तो व्यवहार गर्ने गरेको र कसैले पनि आफ्ना बारे चासो नलिएको अवस्थाले गर्दा सीताले आफू समाजबाट नै बहिष्कृत भएको अनुभव गरेकी छ । यस अवस्थामा आफ्नो परिस्थितिबारे सुनाउँदै सीता भन्छे-

कुन दिन हो कुन रात हो ? मलाई थाहा छैन । न दिनमा मलाई कुँ घाम लाग्छ, न रातमा कुनै जुन । मेरा अगाडि अनन्त अँध्यारो मात्र देख्छु । एउटा लामो सुरुङ्गभित्र पसेको अनुभूति गर्छु -जहाँबाट बाहिर निस्कने कुनै बाटो छैन । असङ्ख्य पीडाहरूले घोचिएर असङ्ख्य पीडाहरूले थिचिएर एउटी आइमाई बाँच्न सक्दी रहिन्छ- आफैलाई आश्चर्य लाग्छ । (प्रधान, २०६८, पृ. ७३)

सीताको उपरोक्त भनाइले ऊ लोग्नेबिनाको एकलो जीवनमा निसासिएको बोध हुन्छ । ऊ मनभरि अनेक पीडा र यातना लिएर बाँचेकी छ भन्ने स्पष्ट हुन्छ । छोराछोरी कुलतमा लागेको पीडामा परेकी सीताका लागि लोग्नेको कुनै खबर नहुनु र समाजले एकप्रकारले बहिष्कार गर्नुजस्ता घटनाका पछाडि चरम मानसिक पीडा यातना बोकेर ऊ बाँचिरहेकी छ भन्ने देखिएको छ । जताततैबाट बेसहारा र एकली भएकी सीता आफूलाई यतिसम्म एकली र असहाय अनुभव गर्छे कि ऊ एकलो कोठामा निसासिएर जीवन बिताइरहेकी देखिन्छे । एकान्तमा एकलै निसासिने गरेको सन्दर्भलाई सुनाउँदै सीता भन्छे “...भिरमा लगेर कसैले मलाई पछाडिबाट लात्तीले हानेर खसाइ दिन्छ । म भसङ्ग भएर वरिपरि हेर्छु- त्यही शून्य कोठा छ, त्यही निर्जीव खाट छ । न रेडियो सुन्न मन लाग्छ न टिभी खोल्न” (प्रधान, २०६८, पृ. ७४) । लोग्नेको अपहरणले दिएको पीडा र एकलोपनले दिएको पीडाबीच लोग्नेको मृत्युलाई स्वीकार गर्न नसकेकी सीताले लोग्ने फर्किएको समेत कल्पना गर्छे । यसरी कल्पनामा आएको लोग्नेको अनुहार हेर्दाहेर्दै विषालु सर्पमा परिणत हुनेगरेको र आफूलाई डस्न आउने गरेको, भाग्न खोज्दा त्यो सर्प आफूलाई लखेट्दै आउने गरेको

सीताको अभिव्यक्तिमा लोग्नेको सम्भना, उसको अपहरणका कारण उत्पन्न चिन्ता, मानसिक पीडा, विक्षिप्तता, भय र त्रासपूर्ण अभिव्यक्ति पाइन्छ। विगतका ती परिस्थितिले आफूलाई दिएका पीडाले आफू विक्षिप्तप्रायः भएको अवस्था इन्स्पेक्टरलाई सुनाउँदै सीताले भनेकी छ- “मलाई थाहा छैन इन्स्पेक्टरसाहेव, म जिउँदो छु कि मुर्दा ! अनायास बिउँभन्छु अनायास बाथरुम जान्छु, अनायास नुहाउँछु। अनायास खाना खान्छु। चामल खाँदै छु कि ढुङ्गा !” (प्रधान, २०६८, पृ. ७४) यसप्रकारको अवस्थालाई एकप्रकारले विक्षिप्तावस्था भन्न सकिन्छ। यो विक्षिप्तता उसका मनमा मूलतः आफ्नैअगाडि लोग्नेलाई अपहरणकारीले लछारपछार पाउँदै लैजानु हो भने लामो समयसम्म लोग्ने जिउँदो छ वा उसको हत्या भयो भन्ने कुराको सूचना नहुनु हो। पतिको अपहरणका कारण छोरा लागुपदार्थको कुलतमा लाग्नु र छोरी देहव्यापारामा लाग्नु जस्ता घटनाका साथै सहयोग गर्नुपर्छ भनेर आफन्तहरू तर्किएर हिँड्नु जस्ता घटनाहरूले सीताको मानसिकतामा पर्न गएको पीडा नै प्रस्तुत कथाको अभिघातजन्य अवस्था हो।

निष्कर्ष

परशु प्रधानको सीता नामका पात्रहरू कै केन्द्रीयतामा लेखेका कथाहरूको सङ्ग्रह *सीता*हरूमा समाष्टि ‘सीताहरू-२३’ अभिघातजन्य मानसिक यातना भोग्न विवश नारीको कथा हो। स्वप्नलाई माध्यम बनाएर प्रस्तुत गरिएको यस कथामा द्वन्द्वकालमा विद्रोही पक्षबाट अपहरणमा पर्ने र तिनको लामो समयसम्म खबर प्राप्त नहुने जस्ता अवस्थाका कारण परिवारमा पर्न जाने मानसिक पीडालाई कथाले प्रस्तुत गरेको छ। परिवारको मूल व्यक्ति नै अपहरणमा परेपछि आयस्रोत बन्द हुँदा र अभिभावकत्वको अभावमा सन्तान विभिन्न प्रकारका कुलतमा लाग्दाका पीडालाई कथाले प्रस्तुत गरेको छ। यसप्रकारको पीडालाई अभिघात भनिने हुनाले प्रस्तुत कथा अभिघातजन्य अभिव्यक्तिको महत्त्वपूर्ण नमुनाका रूपमा प्रस्तुत भएको छ। प्रस्तुत कथामा तीन वर्षअघि लोग्ने अपहरणमा परेपछि ऊ जिउँदो छ वा मारियो भन्नेबारे थाहा नपाएकी सीताले लोग्ने जिउँदो हुनसक्ने आशाका साथ उसलाई खोज्दै हिँड्ने क्रममा इन्स्पेक्टरलाई घटनाको विवरण सुनाउनुका साथै लोग्नेको अपहरणपछि छोराछोरीको अवस्था र ती सबै घटनाबाट उत्पन्न अवस्था नै कथामा सीताको अभिघातको अवस्था हो। लोग्नेको अपहरण हुनु, त्यसपछि उसलाई कहाँ लगियो के गरियो भन्ने कुराको सूचना नहुनु, घरको आयस्रोत बन्द हुनु, बाह्रतेह्र वर्षको छोरो लागुपदार्थको कुलतमा लाग्नु, लोग्नेले पढाएर नर्स बनाउने सपना देखेकी छोरी पढाइ छाडेर शहरमा रेष्टुरेन्टमा काम गर्ने नाममा देहव्यापार गर्नुजस्ता अवस्थाले सीताको मनमस्तिष्कमा पुऱ्याएको चोट अभिघातका रूपमा देखिन्छ। यी अनेक परिस्थिति सहन गर्न नसकेर सीताले आत्महत्याको प्रयास गर्नु, लोग्नेलाई अनेक यातना दिइएकोबारे कल्पना गर्नु र आफू एकान्त सुरुडमा थुनिएको, भीरबाट कसैले धकेलेको कल्पना गर्नुजस्ता सीताको मनमा उत्पन्न हुने गरेका भावहरूले कथालाई मानसिक अभिघातको महत्त्वपूर्ण रचनाका रूपमा प्रस्तुत गरेको छ। अतः यो कथा एक नारीको अपहरण, छोराछोरी कुलतमा लाग्नु समाजले वास्ता नगर्नु र लामो समयसम्म पति जीवित रहेको वा मरेको भन्नेबारे खबर नपाउँदा उसले मानसिक रूपमा भोग्नुपरेका चरम पीडाको अभिव्यक्तिका रूपमा प्रस्तुत छ। अतः नारीका मानसिक आघातको चरमोत्कर्षको प्रस्तुति रहेकाले कथा मूलतः द्वन्द्व र त्यसका कारण अनेक पक्षबाट सिर्जना भएका अभिघातको प्रस्तुति रहेको महत्त्वपूर्ण कथा हो।

सन्दर्भसूची

- कोइराला, कुमारप्रसाद (२०६६). *आख्यान विमर्श*. ओरिएन्टल पब्लिकेसन ।
- गैरे, शंकरप्रसाद (सन् २०२३). 'तोदा उपन्यासमा अभिघात' *प्राज्ञिक प्रवाह*. ११ (१). पृ. १३८-१५० ।
<https://doi.org/10.3126/pp.v11i1.55608>
- गौतम, देवीप्रसाद र घिमिरे, कृष्णप्रसाद (सम्पा.) (२०६८) *आधुनिक नेपाली कथा भाग-३*. साभा प्रकाशन ।
- गौतम, लक्ष्मणप्रसाद (२०६७). 'उत्तरआधुनिक समालोचनामा कृति विश्लेषणका पद्धति र प्रारूप' *भृकुटी*.
१०, माघ, फागुन, चैत.पृ. ३८४-३९८ ।
- पौड्याल, एकनारायण (२०७०). *समालोचनाको स्वरूप र पद्धति*. विमर्श नेपाल ।
- प्रधान, परशु (२०६८). देवीप्रसाद गौतम र कृष्णप्रसाद घिमिरेद्वारा सम्पादित *आधुनिक नेपाली कथा भाग-३*.
साभा प्रकाशन ।
- भट्टराई, गोविन्दराज (२०६४). *उत्तरआधुनिक विमर्श*. मोडर्न बुक ।
- शर्मा, मोहनराज (२०६६). आधुनिक तथा उत्तरआधुनिक पाठकमैत्री समालोचना. क्वेस्ट पब्लिकेसन ।